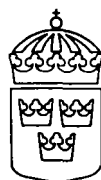

Justitiekottets betänkande

1988/89: JuU19

Rättshjälpens organisation, m. m.

1988/89
JuU19

Sammanfattning

I betänkandet behandlar utskottet ett regeringsförslag om rättshjälpens organisation m. m. samt ett antal motioner med anknytning till förslaget och rättshjälpssystemet i stort.

Regeringsförslaget innebär ändringar i administration och beslutsbefogenheter inom rättshjälp (bl. a. så att domstolarna avlastas vissa uppgifter) samt en utvidgning i ett par fall av möjligheterna till allmän rättshjälp. Utskottet ansluter sig till regeringens förslag och avstyrker bifall till samtliga motioner.

I en gemensam reservation (m, fp, c, mp) föreslås att regeringen genom ett tillkännagivande bör erinras om att riksdagen tidigare har begärt att regeringen skall utreda möjligheterna till ersättning för rättegångskostnader i förvaltningsmål. I två andra gemensamma reservationer (m, fp, c, mp) förordas att möjligheterna till allmän rättshjälp utvidgas för vissa näringsidkare och i ärenden enligt Europakonventionen.

Propositionen m. m.

I proposition 1988/89: 117 har regeringen (justitiedepartementet) föreslagit riksdagen att anta vid propositionen följande förslag till

1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429),
2. lag om ändring i sekretesslagen (1980: 100).

Förslagen har granskats av lagrådet.

Propositionens huvudsakliga innehåll redovisas på s. 13.

I samband med propositionen behandlar utskottet *dels* en motion som väckts med anledning av propositionen, *dels* yrkanden i sex motioner från allmänna motionstiden. Motionsyrkandena redovisas på s. 11.

Lagförslagen har följande lydelse.

1 Förslag till

Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)

Härigenom föreskrivs i fråga om rättshjälpslagen (1972:429)¹
dels att 5 a och 29 §§ skall upphöra att gälla,
dels att i 18, 21, 22, 25, 34, 43, 45 och 47 §§ ordet "rättshjälpsnämnd" i olika böjningsformer skall bytas ut mot "rättshjälpsmyndighet" i motsvarande form,

dels att 3, 4, 5, 8, 28, 30, 31, 32, 33 och 49 §§ samt rubrikerna närmast före 31 och 33 §§ skall ha följande lydelse,

dels att rubriken närmast före 27 § skall lyda "Betaling och fastställande av rättshjälpsavgift och tilläggsavgift, avräkning med den rättssökande, biträde och bodelningsförrättare,"

dels att i lagen skall införas fem nya paragrafer, 8 a, 31 b, 31 c, 33 a och 33 b §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 §

För handläggning av vissa ärenden om rättshjälp finns *rättshjälpsnämnder*. *Verksamhetsområde för rättshjälpsnämnd bestämmes av regeringen.*

Skall ärende om allmän rättshjälp handläggas av rättshjälpsnämnd, upptages ärendet av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde den rättssökande är bosatt eller, om den rättssökande är dödsbo, den avlidne var bosatt. I fråga om den som ej är bosatt i landet eller dödsbo efter den som ej var bosatt här, upptages ärendet av den rättshjälpsnämnd som regeringen bestämmer.

Skall ärende om rättshjälp genom offentligt biträde handläggas av rättshjälpsnämnd, upptages ärendet av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde den som åtgärden avser är bosatt eller, i fråga om den som ej är bosatt i landet, av den rättshjälpsnämnd som regeringen bestämmer.

Om ersättning för utlägg vid rådgivning skall fastställas, skall ärendet handläggas av den rättshjälpsnämnd inom vars verksamhetsområde advokatbyrån är belägen.

Rättshjälpsnämnd står under till-

För handläggning av vissa ärenden om rättshjälp finns *en rättshjälpsmyndighet*.

¹ Lagen omtryckt 1983:487. Senaste lydelse av 5 a § 1988:1295.

syn av domstolsverket.

Regeringen får förordna att rätts-
hjälpnsämnd skall vara delad i av-
delningar. Vad som föreskrives om
nämnd äger motsvarande tillämp-
ning på sådan avdelning.

4 §²

Rättshjälpnsämnd består av ord-
förande, som skall vara lagfaren
och erfaren i domarvärv, samt fyra
andra ledamöter. Av dessa skall två
vara advokater, en anställd på all-
män advokatbyrå och en enskilt
verksam. De två övriga skall vara
svenska medborgare och får inte
vara underåriga eller ha förvaltare
enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken.

För prövning av överklaganden i
vissa fall enligt denna lag finns en
rättshjälpnsämnd. Den består av en
ordförande, som skall vara eller ha
varit ordinarie domare, samt fyra
andra ledamöter. Av dessa skall två
vara advokater, varav en anställd
på allmän advokatbyrå och en en-
skilt verksam. Samtliga ledamöter
skall vara svenska medborgare och
får inte vara underåriga eller ha för-
valtare enligt 11 kap. 7 § föräldra-
balken.

Regeringen utser ordförande och övriga ledamöter för viss tid. För
ordförande skall finnas en eller flera ersättare. Bestämmelserna om ordfö-
rande äger motsvarande tillämpning på ersättare. I övrigt får regeringen
utse erforderligt antal ersättare.

5 §

Rättshjälpnsämnd är beslutför
med ordföranden och minst två
andra ledamöter, av vilka en *icke* är
advokat. Vid avgörande av ärende,
som är av principiell betydelse eller
annars av särskild vikt, skall dock
samtliga ledamöter *deltaga*.

Rättshjälpnsämnden är beslutför
med ordföranden och minst två
andra ledamöter, av vilka en *inte* är
advokat. Vid avgörande av ärende,
som är av principiell betydelse eller
annars är av särskild vikt, skall
dock samtliga ledamöter *delta*.

Rättegångsbalkens regler om omröstning i tvistemål äger motsvarande
tillämpning när ärende avgöres av rättshjälpnsämnd. Ordföranden skall
dock säga sin mening först.

*I den utsträckning regeringen be-
stämmer får tjänsteman vid rätts-
hjälpnsämnden på nämndens väg-
nar slutligt pröva rättshjälpsärende.*

8 §³

Allmän rättshjälp får ej beviljas

1. i angelägenhet som skall prövas eller på annat sätt behandlas utom
riket, om ej den rättssökande är bosatt här och särskilda skäl föreligger för
rättshjälp,

2. utlänningar som varken är eller tidigare varit bosatta här, om det inte
finns särskilda skäl för rättshjälp,

² Senaste lydelse 1988:1295.

³ Senaste lydelse 1988:213.

3. den som är eller har varit näringsidkare i angelägenhet som har uppkommit i hans näringsverksamhet, om det inte finns skäl för rättshjälp med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, hans ekonomiska och personliga förhållanden och omständigheterna i övrigt,

4. i fråga om anspråk som överlåtits till den rättssökande, om överlåtelsen kan antagas ha ägt rum i syfte att åstadkomma fördel vid prövning av begäran om rättshjälp,

5. för upprättande av självdeklaration,

6. för upprättande av äktenskapsförord, testamente eller gåvohandling,

7. i angelägenhet rörande bodelning, om det inte med hänsyn till boets beskaffenhet och makarnas eller sambornas personliga förhållanden finns särskilda skäl för rättshjälp,

8. om frågan om rättshjälp kan anstå till dess en annan rättslig angelägenhet, vari anspråket stöder sig på väsentligen likartad grund, har avgjorts slutligt,

9. ägaren eller tidigare ägare av en fastighet eller en byggnad i angelägenhet som avser fastigheten eller byggnaden, om han har eller borde ha haft rättsskyddsförsäkring eller något annat liknande rättsskydd som omfattar angelägenheten,

9. ägaren eller tidigare ägare av en fastighet eller en byggnad i angelägenhet som avser fastigheten eller byggnaden, om han har eller borde ha haft rättsskyddsförsäkring eller något annat liknande rättsskydd som omfattar angelägenheten *och något annat inte följer av andra stycket,*

10. i angelägenhet rörande trafikskadeersättning enligt trafikskadelagen (1975:1410) eller rörande skadestånd som kan betalas från en föreliggande ansvarsförsäkring; dock får rättshjälp beviljas den skadelidande om angelägenheten är anhängig vid domstol eller rör enbart annan skada än personskada,

11. den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad.

I fall som avses i första stycket 9 får rättshjälp beviljas när den rättssökandes egna kostnader i angelägenheten har uppgått till minst tre gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket. Därvid beaktas endast kostnader av sådant slag som kan antas komma att betalas från den rättssökandes rättsskydd eller, om något sådant inte finns, kostnader som avses i 9 § andra stycket.

I fråga om visst slag av ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet kan regeringen förordna att allmän rättshjälp ej skall beviljas.

Under förutsättning av ömsesidighet kan regeringen förordna att medborgare i en viss främmande stat och den som, utan att vara medborgare i den staten, är bosatt där skall vara likställd med svensk medborgare i fråga om allmän rättshjälp.

8 a §

Vid prövningen av en ansökan om allmän rättshjälp i angelägenhet som rör ersättning till en patient för behandlingsskada eller läkemedelskada skall särskild hänsyn tas till den rättssökandes personliga förhållanden.

28 §

I mål eller ärende vid domstol skall domstolen fastställa rättshjälpsavgiften och i förekommande fall tilläggsavgiften i samband med att den fastställer ersättning till biträde. Finns ej biträde eller begär biträdet ej ersättning, fastställs rättshjälpsavgiften när domstolen skiljer målet eller ärendet från sig eller när rättshjälpen upphör. Vad nu sagts gäller även om rättshjälpsavgift och tilläggsavgift tidigare har fastställts för den rättssökande.

Är den rättsliga angelägenheten ej anhängig vid domstol, skall rättshjälpsnämnden fastställa rättshjälpsavgiften och tilläggsavgiften. Därvid skall första stycket tillämpas.

Rättshjälpsmyndigheten skall fastställa den rättssökandes rättshjälpsavgift och tilläggsavgift, så snart kostnaderna för rättshjälpen är slutligt bestämda. Skulle ytterligare kostnader visa sig sedan avgiften fastställts, får dock ny avgift fastställas.

30 §⁴

När myndighet fastställt rättshjälpsavgiften och i förekommande fall tilläggsavgiften skall genom dess försorg avräkning göras med den rättssökande och med biträde eller bodelningsförrättare.

Från ersättning till biträde eller bodelningsförrättare enligt 22 § skall avräknas vad den rättssökande enligt 27 § är skyldig att utge till denne. Understiger ersättningen vad som skall avräknas, svarar biträdet eller bodelningsförrättaren, om kostnader utöver dennes ersättning uppkommit för rättshjälpen, mot staten för mellanskillnaden.

Fastställs rättshjälpsavgiften och tilläggsavgiften till lägre belopp än det som den rättssökande inbetalat,

Avräkning görs av rättshjälpsmyndigheten. Avräkning med den rättssökande sker så snart rättshjälpsavgiften och tilläggsavgiften har fastställts. Avräkning med biträde eller bodelningsförrättare görs när ersättning till denne har fastställts.

Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket meddelar närmare föreskrifter om avräkningen.

⁴ Senaste lydelse 1988:213.

får återbetalning av mellanskillnaden anst. om det finns anledning anta att högre belopp kommer att fastställas på grund av ytterligare kostnader för rättshjälpen.

Motparts ersättningsskyldighet för kostnad för allmän rättshjälp

I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid domstol äger i fråga om kostnaderna för rättshjälpen bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad tillämpning utom beträffande ersättning för ränta. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådana kostnader skall åläggas att utge ersättning enligt vad som sägs i 33 §.

Om det döms till äktenskapsskildnad mellan makar efter gemensam ansökan och den ena maken har åtnjutit allmän rättshjälp, skall rätten ålägga den andra maken att betala staten hälften av kostnaderna för rättshjälpen. Om maximibeloppet för den andra makens rättshjälpsavgift skulle ha varit lägre än hälften av rättshjälpskostnaderna, skall åläggandet dock begränsas till vad som motsvarar maximibeloppet. Ersättningsskyldighet skall inte åläggas, om beloppet understiger en viss av regeringen fastställd gräns. Ersättningsskyldighet skall heller inte åläggas om det med hänsyn till omständigheterna annars är obilligt.

Har bodelningsförrättare förordnats och har ena maken eller sambon åtnjutit allmän rättshjälp, skall rättshjälpsnämnden med motsvarande tillämpning av andra stycket besluta om kostnaderna för bodelningsförrättaren och för utredning som denne har föranställt om. Beslutet om ersättningsskyldighet får verkställas enligt vad som är föreskrivet om allmän domstols dom.

Ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader

31 §⁵

Bestämmelser i lag om ansvar för motparts kostnader i rättegång eller annat motsvarande förfarande gäller även i fråga om motpartens rättshjälpskostnader. Ersättning för ränta skall dock inte betalas.

Den som är ersättningsskyldig för rättshjälpskostnader skall till den rättssökande betala ett belopp som motsvarar dennes rättshjälpsavgift och tilläggsavgift. Återstoden skall betalas till staten. Om den ersättningsskyldige har ålagts att ersätta endast en del av rättshjälpskostnaderna, skall han betala ersättningen till den rättssökande och till staten med motsvarande fördelning.

Om rättshjälp har beviljats i ett ärende angående verkställighet enligt utsökningsbalken, skall sådan särskild avgift enligt förordningen (1981:1185) om utsökningsavgifter som har tagits ut av motparten fördelas enligt bestämmelserna i andra stycket.

⁵ Senaste lydelse 1988:213.

Om den rättssökandes rätts-
hjälpavgift och tilläggsavgift till-
sammans med den ersättning som
maken har ålagts att betala enligt
andra och tredje styckena eller som
medpart har ålagts att betala enligt
31 a § överstiger rättshjälps-
kostnaderna, skall den rättssökande
berättigas att få tillbaka den över-
skjutande delen.

Skall i annat fall beslut meddelas
om fördelning av kostnader mellan
parter, äger därom gällande be-
stämmelser motsvarande tillämp-
ning i fråga om kostnaderna för all-
män rättshjälp åt part. Därvid skall
betalningsskyldighet åläggas för
dessa kostnader i deras helhet eller
till viss kvotdel utan angivande av
bestämt belopp.

31 b §

Om rätten dömer till äktenskaps-
skillnad efter gemensam ansökan av
makar och endast den ena maken
har rättshjälp, är den andra maken
skyldig att betala hälften av rätts-
hjälpkostnaderna till staten. Han
är dock inte skyldig att betala mer
än vad som motsvarar det maximi-
belopp för rättshjälpavgift som
skulle ha gällt för honom om han
haft allmän rättshjälp.

Ersättningsskyldighet enligt förs-
ta stycket föreligger inte om belop-
pet understiger en viss av regeringen
fastställd gräns, om den make som
inte har rättshjälp haft kostnader för
eget ombud som överstiger avgiften
för en timmes rådgivning enligt den-
na lag eller om det annars är oskä-
ligt med hänsyn till omständigheter-
na.

Om en bodelningsförrättare har
förordnats i ett ärende där endast
den ena maken eller sambon har
rättshjälp, är den andra maken eller
sambon skyldig att enligt de grun-
der som anges i första och andra
styckena betala kostnaderna för bo-
delningsförrättaren och för utredning
som denne har beslutat om.

31 c §

Om den rättssökande genom vårdslöshet eller försummelse har orsakat ökade kostnader för rättshjälpen, skall han ersätta staten dessa kostnader oavsett hur ansvaret för rättshjälpskostnaderna i övrigt skall fördelas. Motsvarande gäller den rättssökandes ställföreträdare.

32 §⁶

När mål eller ärende i vilket part har allmän rättshjälp avgörs, skall beslut samtidigt meddelas angående ersättningsskyldighet enligt 31 eller 31 a §.

När en borgenär har beviljats allmän rättshjälp i angelägenhet som rör försättande i konkurs, skall beslut om ersättningsskyldighet meddelas senast i samband med att utdelningen i konkursen fastställs.

Om summan av rättshjälpsavgiften, tilläggsavgiften och den ersättning som medpart eller annan har ålagts att betala med stöd av 31 a eller 31 b §§ överstiger rättshjälpskostnaderna, skall den rättssökande få tillbaka den överskjutande delen av staten.

Om ersättning enligt 22 § till bi-träde eller bodelningsförrättare har fastställts till ett lägre belopp än summan av rättshjälpsavgiften och tilläggsavgiften, svarar denne mot staten, inom ramen för mellanskillnaden, för de rättshjälpskostnader som överstiger ersättningen.

Fördelning av ersättning mellan staten och den som haft allmän rättshjälp

Förfarandet då ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader fastställs

33 §

Om motpart eller annan enligt 31 § första eller femte stycket har ålagts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader, skall ersättningen betalas till den rättssökande med belopp som motsvarar rättshjälpsavgiften jämte tilläggsavgift och till staten med återstoden.

Om ersättningsskyldighet inte har ålagts till fullt belopp skall vad i första stycket sägs om rättshjälpsavgift och tilläggsavgift avse de delar härav som svarar mot fördelningen av ersättningsskyldigheten.

Har allmän rättshjälp beviljats sökande i ärende angående verkställighet enligt utökningsbalken, skall bestämmelserna i första och andra styckena om ersättning tillämpas

I samband med att handläggningen avslutas i ett mål eller ärende i vilket part har allmän rättshjälp skall beslut meddelas om vilket belopp som skall betalas enligt 31 § första stycket och 31 a-c §§. Om beslutet meddelas av annan än domstol eller rättshjälpsmyndigheten, skall betalningsskyldigheten bestämmas till att avse kostnaderna i deras helhet eller viss kvotdel utan att ett bestämt belopp anges.

När en borgenär har beviljats allmän rättshjälp i en angelägenhet som rör försättande i konkurs, skall beslut om ersättningsskyldighet meddelas senast i samband med att utdelningen fastställs.

⁶ Senaste lydelse 1988:213.

också i fråga om särskild avgift enligt förordningen (1981:1185) om utsökningsavgifter som i ärendet uttagits hos motparten.

33 a §

Beslut enligt 28 §, 31 § andra och tredje styckena samt 32 § får fattas av rättshjälpsmyndigheten genom automatisk databehandling av uppgifter i ett av myndigheten fört register över rättshjälpskostnader.

33 b §

Beslut om ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader enligt 31 § andra och tredje styckena och 31 b § tredje stycket får verkställas enligt bestämmelserna i utsökningsbalken.

49 §⁷

I fråga om talan mot domstols beslut enligt denna lag tillämpas, utom i fall som avses i andra stycket, vad som i allmänhet gäller om talan mot beslut av domstolen.

Hovrättens beslut i en överklagad fråga angående ersättning till biträde får inte överklagas. Hovrätten får dock tillåta att beslutet överklagas, om det finns särskilda skäl för en prövning om tillstånd skall ges enligt 54 kap. 10 § första stycket i rättegångsbalken.

Beslut enligt denna lag av rätts-*hjälp*snämnd eller annan förvaltningsmyndighet som ej omfattas av första stycket överklagas hos *besvär*snämnden. Beslut av utskrivningsnämnd överklagas dock hos psykiatriska nämnden.

Beslut enligt denna lag av rätts-*hjälp*smyndigheten eller annan förvaltningsmyndighet som ej omfattas av första stycket överklagas hos *rättshjälps*nämnden. Beslut av utskrivningsnämnd överklagas dock hos psykiatriska nämnden.

Beslut av advokat eller biträdande jurist på allmän advokatbyrå får inte överklagas.

*Talan får ej föras mot besvär*snämndens eller psykiatriska nämndens beslut enligt denna lag.

*Rättshjälps*nämndens och psykiatriska nämndens beslut enligt denna lag får inte överklagas.

Denna lag träder i kraft, i fråga om 8 och 8 a §§ den 1 juli 1989, och i övrigt den dag regeringen bestämmer.

⁷ Lydelse enligt 1988/89: JuU20.

Lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)

Härigenom föreskrivs att 9 kap. 10 § sekretesslagen (1980:100)¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Sekretess gäller hos *rättshjälpsnämnd, besvärsnämnden för rättshjälpen* samt domstolsverket i ärende om rättshjälp

1. för uppgift som angår den rättsliga angelägenhet som ärendet avser,

2. för uppgift om enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden i övrigt, om det kan antas att den enskilde lider skada eller men om uppgiften röjs.

Sekretessen enligt denna paragraf gäller inte beslut i ärendet.

I fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretessen i högst femtio år.

Denna lag träder i kraft den dag regeringen bestämmer.

Föreslagen lydelse

9 kap.

10 §

Sekretess gäller hos *rättshjälpsmyndigheten, rättshjälpsnämnden* samt domstolsverket i ärende om rättshjälp

1. för uppgift som angår den rättsliga angelägenhet som ärendet avser,

2. för uppgift om enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden i övrigt, om det kan antas att den enskilde lider skada eller men om uppgiften röjs.

¹ Lagen omtryckt 1988:9.

Motion väckt med anledning av propositionen

1988/89:Ju11 av Rolf Dahlberg m. fl. (m) vari yrkas att riksdagen beslutar att vidga möjligheterna att erhålla rättshjälp för klagomål enligt Europakonventionen i enlighet med vad i motionen anförts.

Motioner från allmänna motionstiden

1988/89:Ju410 av Mona Saint Cyr och Ewy Möller (båda m) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär att socialstyrelsen får i uppdrag att initiera lämplig åtgärd för att avhjälpa den i motionen anförda problematiken i samband med bodelning.

1988/89:Ju415 av Ingbritt Irhammar och Anders Svärd (båda c) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär förslag om utvidgad rättshjälp vid processer i allmän förvaltningsdomstol.

1988/89:Ju417 av Ewy Möller och Mona Saint Cyr (båda m) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om vidgade möjligheter för småföretagare att erhålla rättshjälp.

1988/89:Ju418 av Per Westerberg (m) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om patenträtts-hjälp.

1988/89:Ju804 av Bengt Westerberg m. fl. (fp) vari yrkas

7. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om det angelägna i att utan ytterligare tidsutdräkt lämna riksdagen förslag till sådan lagstiftning som innebär att enskilda får rätt till ersättning för rättegångskostnader i skattemål och andra mål som handläggs enligt förvaltningsprocesslagen.

1988/89:Ju821 av Lars Werner m. fl. (vpk) vari yrkas

9. att riksdagen hos regeringen begär en översyn av reglerna för rättshjälp och rätt till rättsligt biträde, med direktivet att förbättra rättsskyddet för ekonomiskt svaga grupper,

10. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att rätten till offentligt biträde alltid bör tillgodoses om påföljden kan bli frihetsberövande i någon form.

Inledning

År 1972 beslutade riksdagen en genomgripande reform av samhällets rättshjälp. Reformen regleras främst i *rättshjälpslagen* (1972: 429; RHL), som trädde i kraft den 1 juli 1973 (prop. 1972: 4, JuU 12, rskr. 205). Syftet med reformen var att tillgodose enskildas behov av bistånd i rättsliga angelägenheter.

Två grundläggande krav ställdes upp för samhällets rättshjälp. Det ena var att rättshjälp skall utgå där behov av rättshjälp föreligger. Det andra var att ingen av ekonomiska skäl skall vara förhindrad att ta till vara sina rättsliga intressen; dock att den rättssökande i allmänhet skall efter förmåga bidra till kostnaderna för rättshjälpen. I enlighet härmed innehåller RHL ett system med *avgifter* som betalas av den rättssökande.

Rättshjälp lämnas enligt RHL i fyra skilda former: *allmän rättshjälp*, *rättshjälp åt misstänkt i brottmål* (bl.a. genom offentlig försvarare), *rättshjälp genom offentligt biträde* och *rådgivning*.

För i första hand administrativa uppgifter på rättshjälpsområdet finns regionalt särskilda *rättshjälpsnämnder*. Centralmyndighet för rättshjälpen är domstolsverket. För prövning av besvär i vissa fall enligt RHL finns en *besvärsnämnd för rättshjälpen*.

Efter ikraftträdandet har RHL ändrats vid flera tillfällen. En större reform genomfördes år 1980 (prop. 1978/79: 90, JuU 30, rskr. 268), då domstolar och vissa andra myndigheter fick vidgade befogenheter att besluta i rättshjälpsfrågor samtidigt som antalet rättshjälpsnämnder minskade i antal från sex till fyra.

Därefter har under 1980-talet vidtagits en rad ändringar i RHL. Till grund för flera av ändringarna har legat förslag av *rättshjälpskommittén* som avslutade sitt arbete år 1986.

Åren 1981 och 1982 höjdes avgifterna i rättshjälpssystemet. (prop. 1980/81: 20, JuU 17, rskr. 65; prop. 1981/82: 28, JuU 19, rskr. 105). Samtidigt med den sist nämnda höjningen slopades möjligheterna till rättshjälp i vissa typer av ärenden. Senare år 1982 begränsades också möjligheterna att i vissa fall få rättshjälp innan ett s. k. pilotfall avgjorts (prop. 1981/82: 28, JuU 52, rskr. 320). År 1983 undantogs fastighetstvister från området för allmän rättshjälp och begränsades möjligheterna till biträde i bodelningsärenden samt infördes en ny avgift, vars storlek är beroende av biträdesarvodet (prop. 1982/83: 61, JuU 19, rskr. 172).

Senast ändrades RHL genom lagstiftning som trädde i kraft den 1 juli 1988 (prop. 1987/88: 73, JuU 21, rskr. 193). Ändringarna innebar bl. a. att möjligheterna till rättshjälp utvidgades genom sänkta avgifter och höjd inkomstgräns. I lagstiftningsärendet beslutade riksdagen även att uppdra åt regeringen att öka möjligheterna till rättshjälp i fastighetstvister och patientskadeärenden.

Med anledning av riksdagens beslut upprättades inom justitiedepartementet promemorian (Ds 1988: 43) Ett par frågor om allmän rättshjälp i fastighetstvister och patientskadeärenden, som har remissbehandlats. Vis-

sa av förslagen i den nu aktuella propositionen har sin utgångspunkt i denna promemoria. 1988/89: JuU19

Till grund för övriga förslag i propositionen ligger huvudsakligen en rapport från domstolsverket om ADB-hantering av rättshjälpsärenden m. m. (DV rapport 1987: 11). Rapporten innehåller också förslag om hur rättshjälps administration bör vara organiserad. Rapporten har remissbehandlats.

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen tas först upp frågor om *administration och beslutsbefogenheter* inom rättshjälpsystemet. Det föreslås att domstolens befattning med rättshjälpsfrågor skall upphöra i och med att den rättsliga angelägenheten avgörs. Fastställande av avgifter, avräkning med den rättssökande och andra uppgifter av administrativ natur skall sålunda fortsättningsvis inte göras av domstolen utan av en särskild myndighet med användning av ADB-teknik. Denna myndighet, rättshjälpsmyndigheten, skall ersätta rättshjälpsnämnderna och föreslås bli lokaliserad till Sundsvall. Myndighetens beslut skall kunna överklagas till en särskild rättshjälpsnämnd, som knyts till rättshjälpsmyndigheten.

I propositionen tas vidare upp ett par frågor om *rätten till allmän rättshjälp*. Det föreslås att allmän rättshjälp skall kunna beviljas i fastighetstvister i sådana fall där den rättssökandes egna kostnader i tvisten har uppgått till ett så högt belopp att kostnaderna inte längre täcks av hans rättsskyddsförsäkring. Det föreslås också att möjligheterna att få allmän rättshjälp utvidgas i ärenden om ersättning till patienter för behandlingsskador och läkemedelsskador.

De lagändringar som avser rätten till allmän rättshjälp i fastighetstvister och patientskadeärenden föreslås träda i kraft den 1 juli 1989. Övriga lagändringar – som är en följd av den föreslagna omorganisationen – föreslås träda i kraft den dag regeringen bestämmer.

Överväganden

Organisationsfrågor

Beträffande *beslutsbefogenheter* gäller enligt nuvarande system att det är domstolen som beslutar i frågor om allmän rättshjälp i ärenden som handläggs vid domstolen. Vidare har advokater och deras biträdande jurister rätt att på egen hand bevilja allmän rättshjälp i vissa familjerättsliga angelägenheter. I övrigt beviljas allmän rättshjälp av rättshjälpsnämnd.

I fråga om rättshjälp genom offentligt biträde är huvudprincipen att beslut fattas av den myndighet som handlägger det ärende vari biträde kan förordnas. Undantagen är att länsrätt beslutar om offentligt biträde i ärenden hos socialnämnd och att motsvarande beslut i utlänningsärenden fattas av rättshjälpsnämnd.

I propositionen förordas (s. 13–15) att huvuddragen i den nuvarande ordningen bibehålls. Vad gäller domstols befattning med ett rättshjälpsärende föreslås dock att den skall upphöra i och med att den rättsliga angelägenheten avslutas; vad som därefter återstår i rättshjälpsärendet föreslås i stället bli utfört centralt med hjälp av ADB.

I motiveringen till förslaget återopas att nuvarande ordning innebär att domstolarna i onödan tvingas syssla med uppgifter av rent ekonomiadministrativ natur, såsom att fastställa den rättssökandes avgifter för rättshjälpen, göra avräkning, ombesörja utbetalningar från staten samt bevaka att betalning till staten sker. Dessa uppgifter bör enligt justitieministern i stället utföras centralt av en förvaltningsmyndighet.

ADB-hantering skall enligt propositionen i ett första skede ske centralt för att därefter decentraliseras i takt med att domstolarna utrustas med egna datorer. Avsikten är att systemet sedan skall få en struktur där registrering och viss bearbetning kan ske lokalt och övrig bearbetning centralt.

I propositionen föreslås att *rättshjälpsmyndigheten* skall ersätta de nuvarande fyra rättshjälpsnämnderna. Myndigheten föreslås bli lokaliserad till Sundsvall.

I fråga om *fullföljdsordningen* föreslås att beslut i rättshjälpsärenden av rättshjälpsmyndigheten och andra förvaltningsmyndigheter skall kunna överklagas till en rättshjälpsnämnd. Denna nämnd skall ersätta den nuvarande besvärsnämnden för rättshjälpen.

Utskottet delar justitieministerns uppfattning att det har både organisatoriska och ekonomiska fördelar att avlasta domstolarna sådana rättshjälpsuppgifter av närmast kameral natur som nämnts ovan. Dessa uppgifter kan som justitieministern föreslår i stället lämpligen utföras av en central rikstäckande myndighet. En sådan ordning skulle också ligga i linje med vad utskottet tidigare uttalat om att verksamheten vid domstolarna så långt möjligt bör koncentreras till uppgifter av rent dömande karaktär.

Utskottet har inte heller i övrigt något att erinra mot den nu behandlade delen av regeringens förslag.

Rätten till allmän rättshjälp

I propositionen föreslås att möjligheterna till allmän rättshjälp utvidgas i fastighetstvister och i ärenden om patient- och läkemedelsskador.

Vad först gäller *fastighetstvister* får enligt 8 § första stycket 9 RHL ägare eller tidigare ägare av en fastighet eller byggnad inte beviljas allmän rättshjälp i angelägenhet som avser fastigheten eller byggnaden om ägaren har eller borde ha haft rättsskydds försäkring eller annat liknande rättsskydd som omfattar angelägenheten.

En rättsskydds försäkring kan tecknas i flertalet försäkringsbolag och ingår som ett obligatoriskt moment i villa- och fritidshus försäkringar. Försäkringsskyddet är i regel maximerat på så sätt att från en enskild försäkring utgår högst ett visst belopp, för närvarande vanligen 75 000 kr.

Mot gällande ordning har riktats kritik från olika håll. Utgångspunkten har varit att möjligheterna till rättshjälp är för begränsade i sådana fastig-

hetstvister där den rättssökandes kostnader kan uppgå till betydande belopp, t. ex. i miljömål och mål om mögelskadade hus. Frågan behandlades av utskottet i samband med de ändringar i RHL som genomfördes förra året. Gällande ordning ansågs inte tillfredsställande, och riksdagen uppdrog åt regeringen att snarast återkomma med förslag till erforderliga lagändringar (prop. 1987/88: 73, JuU 21, rskr. 193).

I linje härmed föreslås nu i propositionen – som ett undantag från vad som gäller enligt 8 § första stycket 9 RHL – att allmän rättshjälp skall kunna beviljas i sådana fastighetstvister där rättsskyddsförsäkringen inte räcker för att betala den rättssökandes egna kostnader. Det gäller den del av den rättssökandes kostnader som överstiger tre basbelopp enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring. Beräkningen skall ske med utgångspunkt i det basbelopp som gällde året innan rättshjälp begärdes; för en ansökan som ges in under år 1989 blir gränsen därmed 77 400 kr.

Också i fråga om möjligheterna till *allmän rättshjälp i patientskadeärenden* uttalade riksdagen förra året att gällande ordning inte var tillfredsställande och att RHL därför borde ändras.

I propositionen föreslås nu att utrymmet vidgas för allmän rättshjälp i angelägenheter som rör ersättning till en patient för behandlingsskada eller läkemedelsskada. Vid prövningen av en rättshjälpsansökan i sådana ärenden skall enligt förslaget särskild hänsyn tas till den rättssökandes personliga förhållanden. Bestämmelsen föreslås bli införd i en ny paragraf (8 a §) i RHL.

Utskottet kan konstatera att de av regeringen sålunda föreslagna ändringarna tillgodoser syftet med riksdagens uttalanden förra året om behovet av utvidgade möjligheter till allmän rättshjälp i vissa fastighetstvister och patientskadeärenden. Den lagtekniska utformningen av förslaget i nu behandlade delar föranleder ingen erinran från utskottets sida.

Andra frågor om den allmänna rättshjälpens tillämpningsområde m. m.

Bodelning

I *motion Ju410* ifrågasätts om inte möjligheterna till rättshjälp vid bodelning är för begränsade. Motionärerna åberopar speciellt att kvinnor – efter att ha varit ekonomiskt förfördelade i äktenskapet – inte heller har ekonomiska resurser att efter en äktenskapsskillnad åstadkomma en tillfredsställande och rättvis bodelning.

Regler om makars ekonomiska förhållanden – bl. a. om bodelning – finns i äktenskapsbalken, som trädde i kraft den 1 januari 1988 (prop. 1986/87: 1, LU 18, rskr. 159). För samboförhållanden finns regler om bodelning i lagen (1987: 232) om sambors gemensamma hem, som trädde i kraft samtidigt med äktenskapsbalken.

Innehållet i äktenskapsbalkens regler om bodelning – som innebar flera nyheter – har varit föremål för behandling i riksdagen vid ett par tillfällen efter äktenskapsbalkens ikraftträdande. Helt nyligen avlog riksdagen två motioner i vilka hade föreslagits vissa ändringar i dessa regler. I en av motionerna ansågs att reglerna i några hänseenden var sådana att de

ensidigt gynnar den ekonomiskt starkare maken, dvs. i allmänhet mannen.

Vid behandlingen av motionerna erinrade lagutskottet om att reglerna i äktenskapsbalken har tillämpats i föga mer än ett år. Enligt lagutskottet var erfarenheterna av den praktiska tillämpningen än så länge begränsade, och utskottet ansåg sig därför sakna ett tillfredsställande underlag för att bedöma om ändringar i regelsystemet var påkallade. Lagutskottet uttalade att tiden kunde vara mogen för en utvärdering av den nya äktenskapslagstiftningen, och utskottet noterade att justitiedepartementet ämnade ta initiativ till en sådan utvärdering under våren 1989 (1988/89:LU22 s. 18).

Reglerna om allmän rättshjälp vid bodelning har ändrats vid flera tillfällen, senast förra året (prop. 1987/88: 73, JuU 21, rskr. 193). Sammanfattningsvis kan utvecklingen sägas ha inneburit en alltmer långtgående begränsning av utrymmet för allmän rättshjälp vid bodelning.

Efter den ändring som gjordes förra året får allmän rättshjälp i ärende om bodelning beviljas endast om det med hänsyn till boets beskaffenhet och makarnas eller sambornas personliga förhållanden finns särskilda skäl för rättshjälp (9 § första stycket 7 RHL). Biträde får inte förordnas i ärenden om bodelning med undantag för ärenden som rör klander av bodelning (20 § andra stycket RHL).

I den proposition som låg till grund för förra årets ändringar i RHL (prop. 1987/88: 73) anfördes (s. 35) att statens kostnader för rättshjälp i bodelningsärenden har ökat kraftigt. Enligt departementschefen var det inte rimligt att en så stor del av de begränsade resurser som står till buds på rättshjälpsområdet skall läggas ner på angelägenheter som rör fördelningen makar emellan av deras privata egendom. Departementschefen ansåg därför att ytterligare inskränkningar måste göras och att framför allt en omfördelning borde ske så att rättshjälp kommer i fråga bara i de situationer där det är befogat med hänsyn till rättshjälpens grundläggande syfte, nämligen att stödja personer som inte har råd att betala kostnaderna i en rättslig angelägenhet.

I lagstiftningsärendet behandlade utskottet en motion i vilken riktades kritik mot att det enligt propositionen skulle krävas särskilda skäl för allmän rättshjälp i ärenden om bodelning mellan makar. Detta innebar enligt motionärerna en restriktivitet som kunde leda till att bodelningar skulle klandras i större utsträckning än tidigare. Vidare framhölls att biträde i vissa situationer borde kunna förordnas också i bodelningsärenden.

Utskottet – som avstyrkte bifall till motionen – förklarade sig dela departementschefens inställning att möjligheterna till rättshjälp i bodelningsärenden borde begränsas till förmån för ökade möjligheter att stödja personer som inte har råd att betala kostnaderna i en rättslig angelägenhet. Enligt utskottets mening utgjorde kravet på särskilda skäl en rimlig nivå för en sådan begränsning, och utskottet ansåg att kravet borde innebära att rättshjälp skulle komma att beviljas endast i fall där det föreligger ett verkligt behov av rättshjälp. Vidare erinrade utskottet om tidigare uttalanden enligt vilka ett rättshjälpsbiträde i mål om äktenskapsskillnad anses vara i viss utsträckning berättigat till ersättning också för arbete som han

lagt ned på en bodelning, nämligen under förutsättning att en lösning av bodelningsfrågan haft betydelse för målet i övrigt. Utskottet framhöll att någon ändring härvidlag inte åsyftades och att detta var värdefullt, eftersom rättsligt bistånd i den formen kan vara av särskild betydelse för många av dem som lever under enkla förhållanden men som behöver hjälp för att lösa en bodelningsfråga (JuU 1987/88: 21 s. 29).

Utskottet anser sig inte nu ha anledning att frågå den principiella inställning som utskottet sålunda givit uttryck för när det gäller i vilken utsträckning som rättshjälp bör kunna beviljas i bodelningsärenden. Enligt utskottets mening kan det emellertid finnas anledning att närmare studera huruvida den nya regleringen i RHL – i den praktiska tillämpningen – kan ha medfört en i något hänseende alltför restriktiv bedömning av behovet av rättsligt bistånd i bodelningsärenden. Sådana överväganden kan lämpligen ske i anslutning till den utvärdering av äktenskapslagstiftningen som enligt vad nyss sagts har förutskickats.

Med dessa uttalanden avstyrker utskottet bifall till motion Ju410.

Näringsidkare

Möjligheterna för en näringsidkare att få allmän rättshjälp är begränsade på så sätt att en näringsidkare inte får beviljas rättshjälp, om det inte med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, näringsidkarens ekonomiska och personliga förhållanden och omständigheterna i övrigt finns skäl för rättshjälp (8 § första stycket 3 RHL).

I *motion Ju417* förordas en liberalare praxis när det gäller rättshjälp för sådana småföretagare som är att likställa med löntagare.

Frågan om ökade möjligheter för näringsidkare att få allmän rättshjälp har varit en regelbundet återkommande fråga för utskottet sedan RHL trädde i kraft. Senast var den aktuell i samband med behandlingen av förra årets förslag till ändringar i RHL (prop. 1987/88: 73, JuU 21, rskr. 193).

I den då behandlade propositionen (s. 43) redovisade departementschefen att rättshjälpskommittén i ett av sina betänkanden hade undersökt tillämpningen av bestämmelsen om rättshjälp för näringsidkare, och att kommittén därvid konstaterat att näringsidkare beviljades rättshjälp i den utsträckning som hade förutsatts. Vidare nämnde departementschefen att det under remissbehandlingen av rättshjälpskommitténs betänkande hade framförts krav på att näringsidkare oftare borde komma i fråga för allmän rättshjälp. Med hänvisning till att begränsade resurser stod till buds förklarade sig departementschefen emellertid inte vara beredd att föreslå några ändringar i detta hänseende.

I propositionen framhölls också (s. 97) att det vid prövningen av om en näringsidkare skall beviljas allmän rättshjälp bör göras en helhetsbedömning av den rättssökandes situation, och för att markera detta tydligare föreslogs en redaktionell ändring i lagtexten. Vidare uttalades att det även i fortsättningen skulle vara möjligt för näringsidkare att beviljas allmän rättshjälp under förutsättning att de har en sådan ekonomisk situation att de kan jämföras med löntagare i vanliga inkomstlägen.

Utskottet, som samtidigt med propositionen behandlade bl.a. en motion med samma innehåll som den nu aktuella, ansåg att det fanns skäl att ansluta sig till vad departementschefen med åberopande av rättshjälpskommitténs slutsatser hade uttalat om möjligheterna för näringsidkare att beviljas allmän rättshjälp. De närmare synpunkter härvidlag som hade redovisats i propositionen var enligt utskottets mening ägnade att i väsentlig mån tillgodose syftet med de då aktuella motionerna (JuU 1987/88: 21 s. 30).

Utskottet är alltjämt av denna uppfattning, och något sådant uttalande av riksdagen som föreslås i motion Ju417 kan utskottet inte förorda.

Patentärenden

I *motion Ju418* tas upp frågan om möjligheterna för en uppfinnare att få allmän rättshjälp för ansökan om patent. En sådan möjlighet skulle enligt motionären göra det lättare för uppfinnaren att skydda och exploatera sin uppfinning samt även innebära bättre och mer underbyggda patentansökningar.

Genom patent får en uppfinnare ensamrätt att under viss tid – 20 år – ekonomiskt utnyttja sin uppfinning. Det är patent- och registreringsverket som prövar en ansökan om patent. Verkets beslut i patentärenden kan överklagas till patentbesvärsrätten och beslut av patentbesvärsrätten kan överklagas till regeringsrätten.

Enligt 6 § första stycket RHL är en av förutsättningarna för att allmän rättshjälp skall kunna beviljas att det är fråga om en *rättslig angelägenhet*. Termen har valts för att markera att rätten till allmän rättshjälp inte är begränsad till ärenden som handläggs inför domstolar och andra myndigheter utan också skall kunna utgå i vissa utomprocessuella förfaranden. Men den innebär naturligtvis samtidigt en begränsning till avgöranden av just rättslig natur.

Frågan om huruvida en ansökan om patent är en rättslig angelägenhet i RHL:s mening prövades av besvärsnämnden för rättshjälpen i ett beslut år 1978 (beslutsnummer 321/78). I beslutet – vari ansökan om allmän rättshjälp avslogs – yttrade nämnden följande.

Den allmänna rättshjälpen är avsedd att tillgodose behovet av juridiskt bistånd i rättsliga angelägenheter. Det skulle strida mot grunderna för RHL att genom den allmänna rättshjälpen bekosta teknisk utveckling och beskrivning av en uppfinning samt utredning om uppfinningens patentbarhet. Ansökan om patent innehåller visserligen rättsliga moment men är i huvudsak av teknisk karaktär. Ett ärende om ansökan om patent kan därför inte anses vara en sådan rättslig angelägenhet i vilken det kan komma i fråga att bevilja allmän rättshjälp. Det behov av bistånd som föreligger i dessa ärenden bör tillgodoses på annat sätt. Styrelsen för teknisk utveckling (STU) biträder för övrigt redan uppfinnare enligt vad som upplysts i ärendet.

Frågan om rättshjälp för ansökan om patent har tidigare varit föremål för behandling i riksdagen. Vid riksmötet 1978/79 yrkades i en motion att

riksdagen skulle ändra RHL så att den skulle bli tillämplig på ansökan om patent. Utgångspunkten för motionsyrkandet var det ovan redovisade avgörandet av besvärnsämnden för rättshjälpen.

På förslag av utskottet avsågs motionen av riksdagen (JuU 1978/79: 30 s. 57). Utskottet uttalade att som en allmän utgångspunkt vid bedömningen av motionsförslaget gällde att rättshjälpens karaktär av social förmån gör det nödvändigt att uppställa vissa gränser för rättshjälpens tillämpningsområde. Utskottet konstaterade därefter att de rent rättsliga inslagen i ärenden om patentansökningar är relativt begränsade. Vidare återopade utskottet den omständigheten att STU lämnar ett omfattande ekonomiskt stöd åt uppfinnare i bl. a. sådana hänseenden som avsågs i motionen.

Enligt förordningen (1978: 571) om statligt stöd till teknisk forskning, industriellt utvecklingsarbete och uppfinnarverksamhet kan stöd utgå till bl. a. uppfinnare i form av bidrag eller lån. Till uppfinnarverksamhet kan stöd utgå även i annan lämplig form såsom genom stipendier eller pris. Enligt förordningen (1979: 113) med instruktion för STU åligger det styrelsen att planera och fördela statligt stöd till uppfinnarverksamhet samt ge råd åt uppfinnare och förmedla resultat av forskning och utvecklingsarbete till kommersiellt utnyttjande. Som en förutsättning för att ekonomisk hjälp skall komma i fråga gäller bl. a. att STU gjort en positiv bedömning av uppfinningens patenterbarhet och möjligheterna till kommersiellt utnyttjande.

Utskottet vill först framhålla att det är en angelägen uppgift för statsmakterna att på olika sätt främja uppfinnare i deras verksamhet. Detta har riksdagen för sin del uttalat tidigare, bl. a. i samband med att det förra året infördes en möjlighet att pantsätta patent (prop. 1987/88: 4, LU 11, rskr. 39; se även t. ex. NU 1981/82: 51 s. 49 ff och där gjorda hänvisningar). När det gäller stöd till uppfinnare i det hänseende som avses i motionen finns som nyss framgått möjligheter att genom STU få ekonomiskt bistånd utanför rättshjälpsystemets ram. Med hänsyn härtill och med beaktande av de allmänna principer för samhällets rättshjälp som utskottet återopade vid sitt tidigare – ovan redovisade – ställningstagande är utskottet inte berett att ställa sig bakom önskemålet i motion Ju418. Utskottet avstyrker därför bifall till motionen.

Ärenden enligt den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

I *motion Jul1* förordas en mer generös inställning när det gäller möjligheterna att få allmän rättshjälp i ärenden om klagomål enligt den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Enligt motionärerna har i praxis intagits en restriktiv hållning till rättshjälp i dessa ärenden. I motionen återopas att det saknas anledning att behandla klagomål enligt Europakonventionen på samma sätt som andra utlandsärenden, eftersom det föreligger en principiell skillnad mellan de organ som behandlar dessa klagomål och utländska myndigheter som handlägger ärenden med tillämpning av sin egen lagstift-

ning. Motionärerna menar att klagomålen enligt Europakonventionen bör ses som ett fullföljande av en procedur i Sverige. Vidare är det enligt motionärerna värt att notera att Sverige deltar i utseendet av dem som sätts att avgöra ärenden enligt konventionen.

Allmän rättshjälp får enligt RHL i princip inte beviljas i angelägenhet som skall prövas eller på annat sätt behandlas utomlands. Undantagsvis kan sådan hjälp beviljas under förutsättning att den rättssökande är bosatt här i landet och det föreligger särskilda skäl för rättshjälp (8 § första stycket i RHL). I förarbetena till RHL uttalades (prop. 1972:4 s. 244) att rättshjälp i princip inte bör kunna lämnas vare sig svenska medborgare eller andra när det gäller angelägenheter som behandlas utomlands. Det framhölls dock att det undantagsvis borde kunna komma i fråga att lämna rättshjälp i sådana angelägenheter.

I praxis har bestämmelsen rörande angelägenhet som behandlas utomlands tillämpats så att sakens särskilda beskaffenhet varit utslagsgivande för frågan om rättshjälp skall beviljas eller ej. I flera fall har hänvisats till den rättssökandes personliga förhållanden. I de fall där rättshjälp har beviljats kan två grupper urskiljas. Den ena gruppen gäller ärenden som rör statusfrågor, dvs. frågor om äktenskapsskillnad, vårdnad om barn, medborgarskap m. m. Den andra gruppen utgörs av ärenden med humanitär inslag, t. ex. ärenden som gällt skadestånd på grund av nazistisk förföljelse eller återförening av familjemedlemmar.

Enligt rättshjäpsskommittén – som behandlade frågan i betänkandet (SOU 1984:66) Den allmänna rättshjälpen – syntes det beträffande rättshjälp i angelägenhet utomlands ha utvecklats en sträng praxis, och kommittén ansåg att det därför inte förelåg anledning att överväga ytterligare inskränkningar. Mot bakgrund av kravet på besparingar i utredningens direktiv förklarade kommittén dock att det å andra sidan inte heller kunde bli fråga om att utvidga rätten till rättshjälp i sådana ärenden.

Frågan om allmän rättshjälp i ärenden enligt Europakonventionen har tidigare varit föremål för riksdagens prövning.

Vid riksmötet 1975/76 behandlade riksdagen en liknande motion som den nu aktuella. Utskottet redogjorde då för Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna och för behandlingen av sådana ärenden i kommissionen och i domstolen. Efter att ha redovisat den praxis som utvecklats i fråga om att bevilja rättshjälp i ärenden som prövas utomlands konstaterade utskottet att möjligheterna till rättshjälp i ärenden om åsidosättande av mänskliga rättigheter och grundläggande friheter inte var så begränsade som förmodats i den motion som utskottet då behandlade. Utskottet ansåg emellertid att det vid tillämpningen kunde uppkomma avvägningsproblem som det fanns anledning att överväga i den allmänna översyn av rättshjälpssystemet som pågick vid den tiden (JuU 1975/76: 17 s. 20–22).

Också vid 1978/79 års riksmöte behandlade riksdagen en motion om rättshjälp i angelägenhet som behandlas utomlands. I motionen förordades – mot bakgrund av kravet på särskilda skäl för rättshjälp i sådana ärenden – generösare principer för rättshjälp då behovet uppstått på grund av felaktigt handlande av en svensk myndighet. Utskottet hänvisade

till sina tidigare uttalanden och tillade att tillämpningen av regeln om rättshjälp i utlandsärenden, liksom andra problem i sådana ärenden, borde uppmärksammas i den översyn av rättshjälpssystemet som utskottet förordade (JuU 1978/79: 30 s. 55–57).

Senast frågan prövades av riksdagen var förra året, då riksdagen i samband med behandlingen av regeringens förslag till ändringar i RHL avslag en motion med samma innehåll som den nu aktuella.

Utskottet – som avstyrkte bifall till motionen – konstaterade att det i praxis uppenbarligen hade intagits en restriktiv hållning när det gällt att bevilja rättshjälp i utlandsärenden och att en sådan utveckling också låg i linje med uttalandena i förarbetena till RHL om att rättshjälp i dessa fall skall komma i fråga endast undantagsvis. Enligt utskottets mening kunde det dock finnas anledning framhålla att det är väl förenligt med gällande rätt att rättshjälp beviljas i ärenden som visserligen skall handläggas utomlands men där det föreligger starka humanitära skäl för den rättssökande att få sin sak prövad, något som enligt utskottets mening inte sällan kan vara fallet vid klagomål enligt Europakonventionen (JuU 1987/88: 21 s. 33).

Utskottet saknar anledning att frånga den inställning som utskottet sålunda intog vid förra årets behandling av frågan. Utskottet vill emellertid erinra om vad utskottet då avslutningsvis anförde om att det i ärenden enligt Europakonventionen inte sällan kan vara fråga om starka humanitära skäl och att det i sådana fall i enlighet med gällande rätt kan bli aktuellt att bevilja rättshjälp.

Med dessa uttalanden avstyrker utskottet bifall till motion Ju11.

Allmänna frågor om rättshjälp m. m.

I motion Ju821 begärs en allmän översyn av reglerna för rättshjälp och rättsligt biträde i syfte att förbättra rättsskyddet för ekonomiskt svaga grupper. Vidare förordas ett tillkännagivande av riksdagen om att behovet av ett *offentligt rättsligt biträde* alltid bör tillgodoses om ett frihetsberövande i någon form kan komma i fråga. Enligt motionärerna har rättshjälpsreformen urholkats så att det inte längre finns mycket kvar av de ursprungliga intentionerna med reformen. I motionen åberopas att en stor del av dem som döms till fängelse saknar offentlig försvarare, och vidare uttalas att det är oacceptabelt att behovet av rättsligt biträde för flyktingar och andra illa lottade inte kan tillgodoses.

Utskottet kan konstatera att flera ändringar gjorts i rättshjälpssystemet sedan det infördes år 1973 och att en del av dessa ändringar visserligen har inneburit att tillämpningsområdet för samhällets rättshjälp begränsats. Emellertid har i flera fall ändringarna också gått i motsatt riktning. Sålunda innebar de ändringar i RHL som genomfördes förra året att möjligheterna till rättshjälp utvidgades bl. a. genom sänkta avgifter och en höjd inkomstgräns, och i den nu aktuella propositionen föreslås att tillämpningsområdet för den allmänna rättshjälpen utvidgas i ett par hänseenden.

Enligt utskottets mening är det naturligt att en reform efter hand omprövas och anpassas till de fortlöpande förändringar som sker i samhället.

När det gäller samhällets rättshjälp har dessa ändringar föregåtts av ingående överväganden i olika sammanhang, och det är enligt utskottets mening ofrånkomligt att därvid också har framlagts förslag som haft till syfte att minska det allmännas kostnader för rättshjälpen. Att därmed – som det uttrycks i motionen – samhällets rättshjälp skulle ha urholkats på ett oacceptabelt sätt är enligt utskottets mening inte rättvisande.

När det gäller möjligheterna för tilltalade att få offentlig försvarare vill utskottet erinra om att enligt vad utskottet nyligen anfört vid behandlingen av regeringens budgetförslag utvecklingen synes gå mot en generösare inställning från domstolarnas sida (1988/89: JuU18 s. 2). Den kritik mot de år 1984 införda ändringarna i reglerna för förordnande av offentlig försvarare som framförts från sina håll har därmed i viss mån minskat i aktualitet. Därmed är inte sagt att det saknas skäl att också fortsättningsvis noga följa utvecklingen när det gäller möjligheterna till offentlig försvarare. Tvärtom har utskottet vid flera tillfällen framhållit att så bör vara fallet.

Rätten till offentligt biträde för bl. a. flyktingar förbättrades väsentligt genom de ändringar i RHL som genomfördes förra året, och i det förslag till ny utlänningslag m. m. (prop. 1988/89: 86) som för närvarande bereds i riksdagen föreslås åtgärder som är ägnade att ytterligare förbättra möjligheterna för asylsökande och andra att – bl. a. med hjälp av offentligt biträde – tillvarata sin rätt. Som utskottet uttalade förra året finns det emellertid även i den här frågan anledning att också i fortsättningen noga följa utvecklingen.

Utskottet avstyrker bifall till nu behandlade yrkanden i motion Ju821 (yrkandena 9 och 10).

I *motionerna Ju415* och *Ju804* föreslås att det bör bli möjligt för enskilda att få *ersättning för rättegångskostnader i skattemål och andra mål inom förvaltningsprocessen*.

Frågan har vid flera tillfällen varit föremål för behandling i riksdagen. År 1985 gav riksdagen – efter en enhällig hemställan av utskottet – regeringen till känna att frågan borde utredas och att det fick ankomma på regeringen att föranstalta om utredningsarbetet (JuU 1984/85: 15, rskr. 161). Vid frågans behandling året därpå förklarade sig utskottet förutsätta att riksdagens uttalande året dessförinnan om utredning snarast möjligt skulle komma att leda till åtgärder från regeringens sida (JuU 1985/86: 21). År 1987 förklarade utskottet – efter en redovisning av pågående arbete i saken inom justitie- och finansdepartementen – att förslag från regeringen var att förvänta inom kort (JuU 1986/87: 26).

Vid behandlingen förra året av frågan om ersättning för rättegångskostnader i skattemål m. m. erinrade utskottet först om att riksdagens uttalande år 1985 uttryckligen tog sikte inte bara på skattemål utan också på andra typer av förvaltningsmål, där behov av ersättningsregler kunde föreligga. Mot bakgrund av den uppmärksamhet frågan ägnats i riksdagen under senare år förklarade sig utskottet ta för givet att resultatet av pågående överväganden inom justitie- och finansdepartementen skulle komma att redovisas för riksdagen snarast (JuU 1987/88: 22 s. 3).

Inom justitiedepartementet har utarbetats en promemoria (Ds 1989: 2) Domstolarna i framtiden – en idskiss. I denna omnämns (s. 27) möjlighe-

terna att få ersättning för rättegångskostnader som ett exempel på att regelsystemen i några hänseenden inte är desamma för allmänna domstolar som för förvaltningsdomstolar. I promemorian diskuteras möjligheterna till en omfördelning av mål mellan de olika domstolsorganisationerna, och i samband därmed sägs att vid en sådan omfördelning det måste ses till att förfarandereglerna i en ny organisation ger utrymme för en minst lika rättssäker och effektiv handläggning som i den gamla.

Promemorian remissbehandlas för närvarande, och justitieministern har förklarat sig ha för avsikt att – med utgångspunkt i bl.a. denna promemoria – presentera riktlinjerna för ett fortsatt reformarbete på domstolsområdet i en särskild proposition hösten 1989.

I en till riksdagen nyligen avlämnad proposition (prop. 1988/89:126) om ersättning för kostnader i ärenden och mål om skatt, m. m. föreslås en särskild lag som skall göra det möjligt att med statsmedel ersätta en skattskyldig för hans kostnader för ombud eller biträde, utredning eller annat som skäligen behövs för att ta till vara hans rätt i ett ärende eller ett mål om skatt om det med hänsyn till omständigheterna är oskäligt att han står för kostnaderna själv. Lagen skall också gälla tullar och avgifter.

Enligt propositionen skall huvudregeln alltså vara att den skattskyldige själv svarar för sina kostnader i ordinära ärenden och mål om skatt. De föreslagna reglerna har karaktären av undantagsregler och avses bli tillämpliga på fall där någon haft kostnader utöver vad som kan anses som normalt och det funnits skäl att t. ex. anlita ombud eller biträde.

Lagförslaget – som föreslås träda i kraft den 1 juli 1989 – bereds för närvarande av skatteutskottet.

Utskottet kan konstatera att ett förslag såvitt gäller möjligheter till ersättning för rättegångskostnader i skattemål nu har förelagts riksdagen. Förslaget är begränsat såväl beträffande möjligheterna till ersättning i de mål som avses med förslaget som när det gäller möjligheterna till ersättning i andra mål än skattemål.

Som framgått ovan har riksdagen återkommande under senare år förväntat sig att riksdagens begäran om en utredning av frågan om ersättning för rättegångskostnader i skattemål och andra förvaltningsprocesser skulle resultera i någon åtgärd från regeringens sida. Det förslag som nu har förelagts riksdagen kan endast till en del, nämligen för vissa skattemåls vidkommande, anses innebära ett tillgodosende av det av riksdagen uttalade önskemålet. Detta önskemål avser en utredning av om det inom förvaltningsprocessen även finns andra målgrupper där det föreligger behov av möjligheter att på något sätt ersätta den enskilde för hans rättegångskostnader.

I detta läge anser sig utskottet än en gång böra erinra om innehållet i det uttalande av utskottet som riksdagen enhälligt ställde sig bakom år 1985. Utskottet anser sig vidare kunna utgå från att regeringen nu utan ytterligare tidsutdräkt föranstaltar om den utredning av frågan som riksdagen förutsatt.

Med vad utskottet sålunda uttalat bör några sådana åtgärder från riksdagen som föreslås i nu behandlade motionsyrkanden inte vara erforderliga.

Utöver vad som anförts i det föregående har utskottet inget att anföra med anledning av propositionen och motionerna.

Utskottet vill dock anmärka att 49 § förslaget till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429) har utformats med beaktande av den lydelse lagrummet föreslås få i utskottets betänkande om högsta domstolen och rättsbildningen (1988/89:JuU20).

Hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *lagförslagen i propositionen*
att riksdagen antar de i proposition 1988/89:117 framlagda förslagen till
dels lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429),
dels lag om ändring i sekretesslagen (1980:100),
2. beträffande *bodelning*
att riksdagen avslår motion 1988/89:Ju410,
3. beträffande *näringsidkare*
att riksdagen avslår motion 1988/89:Ju417,
4. beträffande *patentärenden*
att riksdagen avslår motion 1988/89:Ju418,
5. beträffande *Europakonventionen*
att riksdagen avslår motion 1988/89:Ju11,
6. beträffande *allmänna frågor om rättshjälpen*
att riksdagen avslår motion 1988/89:Ju821 i denna del (yrkandena 9 och 10),
7. beträffande *rättegångskostnader i förvaltningsmål*
att riksdagen avslår motionerna 1988/89:Ju415 och 1988/89:Ju804 i denna del (yrkande 7).

Stockholm den 25 april 1989

På justitieutskottets vägnar

Karin Ahrland

Närvarande: Karin Ahrland (fp), Lars-Erik Lövdén (s), Jerry Martinger (m), Birthe Sörestedt (s), Ingbritt Irhammar (c), Bengt-Ola Rytting (s), Göthe Knutson (m), Göran Magnusson (s), Eva Johansson (s), Björn Ericson (s), Lars Sundin (fp), Anders Svärd (c), Berith Eriksson (vpk), Kent Lundgren (mp), Sigrid Bolkeus (s), Barbro Andersson (s) och Göran Ericsson (m).

1. Lagförslagen i propositionen (mom. 1)

Kent Lundgren (mp) anser

dels att den del av utskottets yttrande på s. 14 som börjar med "Utskottet delar" och slutar med "regeringens förslag" bort ha följande lydelse:

Utskottet anser att organisationen av rättshjälpsystemet har stor betydelse för den enskildes rättssäkerhet. I regeringens förslag i den här delen framhålls emellertid uteslutande betydelsen av att organisationen är effektiv. Som utskottet ser det innebär förslaget i flera hänseenden en försvagning av rättssäkerheten. Vad utskottet i första hand avser är förslaget att slå ihop nuvarande fyra rättshjälpsnämnder till en myndighet, men också förslaget att öka tjänstemannainflytandet på bekostnad av den ordning för beslutsfattande som gäller i rättshjälpsnämnderna är enligt utskottets mening tveksamt från rättssäkerhetssynpunkt. Vidare är det inte invändningsfritt att – som föreslås i propositionen – det organ som skall pröva överklaganden knyts till rättshjälpsmyndigheten såvitt avser inte bara lokaler utan även kansliresurser. Enligt utskottets mening bör överklagningsinstansen inta en självständig ställning i förhållande till rättshjälpsmyndigheten.

Med hänsyn till vad som nu har anförts anser utskottet att regeringens förslag i den här delen inte bör genomföras. Propositionen bör således avslås såvitt avser förslag till ändringar i organisationen för rättshjälpsystemet.

dels att utskottets hemställan under 1 bort ha följande lydelse:

1. beträffande lagförslagen i propositionen

att riksdagen

a) antar det i proposition 1988/89: 117 framlagda förslaget till ändring i rättshjälpslagen (1972: 429), såvitt avser 8 § och 8 a §,

b) avslår *dels* det i propositionen framlagda förslaget till ändring i rättshjälpslagen (1972: 429) i den mån det inte omfattas av vad utskottet hemställt ovan, *dels* det i propositionen framlagda förslaget till ändring i sekretesslagen (1980: 100).

2. Näringsidkare (mom. 3)

Karin Ahrland (fp), Jerry Martinger (m), Ingbritt Irhammar (c), Göthe Knutson (m), Göran Ericsson (m), Lars Sundin (fp), Anders Svärd (c) och Kent Lundgren (mp) anser

dels att den del av utskottets yttrande på s. 18 som börjar med "Utskottet är" och slutar med "inte förorda" bort ha följande lydelse:

Enligt utskottets mening är nuvarande rättstillämpning alltför restriktiv när det gäller möjligheterna för vissa näringsidkare att få rättshjälp. Dessa möjligheter bör öka för sådana näringsidkare som är att jämföras med löntagare. Regeringen bör enligt utskottets mening återkomma till riksdagen

gen med förslag i denna riktning. Detta bör ges regeringen till känna med anledning av motion Ju417.

1988/89: JuU19

dels att utskottets hemställan under 3 bort ha följande lydelse:

3. beträffande *näringsidkare*

att riksdagen med anledning av motion 1988/89:Ju417 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anför.

3. Europakonventionen (mom. 5)

Karin Ahrland (fp), Jerry Martinger (m), Ingbritt Irhammar (c), Göthe Knutson (m), Göran Ericsson (m), Lars Sundin (fp), Anders Svärd (c) och Kent Lundgren (mp) anser

dels att den del av utskottets yttrande på s. 21 som börjar med "Utskottet saknar" och slutar med "motion Ju11" bort ha följande lydelse:

Utskottet anser att de skäl som i motionen har åberopats till stöd för att möjligheterna till rättshjälp i ärenden enligt Europakonventionen bör öka är värda att beaktas. Enligt utskottets mening får det därför ankomma på regeringen att återkomma till riksdagen med förslag i denna riktning. Detta bör ges regeringen till känna med anledning av motion Ju11.

dels att utskottets hemställan under 5 bort ha följande lydelse:

5. beträffande *Europakonventionen*

att riksdagen med anledning av motion 1988/89:Ju11 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anför.

4. Allmänna frågor om rättshjälpen (mom. 6)

Berith Eriksson (vpk) anser

dels att den del av utskottets yttrande som börjar på s. 21 med "Utskottet kan" och slutar på s. 22 med "(yrkandena 9 och 10)" bort ha följande lydelse:

Utskottet delar motionärernas uppfattning att intentionerna med 1973 års rättshjälpsreform har urholkats. Det är sålunda inte acceptabelt att en stor del av dem som döms till fängelse inte varit biträdda av en försvarare. På samma sätt går det enligt utskottets mening inte att acceptera att flyktingar och asylsökande ofta står utan hjälp av offentligt biträde. Det är vidare allvarligt att möjligheterna över huvud taget till rättshjälp fortlöpande har försämrats för ekonomiskt svaga grupper. Utskottet anser därför att tiden nu är mogen för en ingående översyn av RHL i syfte att återupprätta de mål som avsågs med rättshjälpsreformen när den genomfördes. I avvaktan härpå är det nödvändigt att skyndsamt åstadkomma förbättringar när det gäller möjligheterna till offentlig försvarare eller offentligt biträde i sådana fall där frihetsberövande i någon form kan bli aktuellt.

Vad utskottet sålunda uttalat bör ges regeringen till känna med anledning av motion Ju821.

dels att utskottets hemställan under 6 bort ha följande lydelse:

6. beträffande *allmänna frågor om rättshjälpen*
att riksdagen med anledning av motion 1988/89:Ju821 i denna del
(yrkandena 9 och 10) som sin mening ger regeringen till känna vad
utskottet anfört.

5. Rättegångskostnader i förvaltningsmål (mom. 7)

Karin Ahrland (fp), Jerry Martinger (m), Ingbritt Irhammar (c), Göthe Knutson (m), Anders Andersson (m), Lars Sundin (fp), Anders Svärd (c) och Kent Lundgren (mp) anser

dels att den del av utskottets yttrande på s. 23 som börjar med "Med vad" och slutar med "vara erforderliga" bort ha följande lydelse:

Vad utskottet sålunda uttalat bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna med anledning av nu aktuella motioner.

dels att utskottets hemställan under 7 bort ha följande lydelse:

7. beträffande *rättegångskostnader i förvaltningsmål*
att riksdagen med anledning av motionerna 1988/89:Ju415 och
1988/89:Ju804 i denna del (yrkande 7) som sin mening ger regeringen
till känna vad utskottet anfört.

